

HALIMA AHMEDOVA SHE'RIYATIDAGI TAKRORLARNING
LINGVOPOETIK XUSUSIYATLARI

ЛИНГВОЭТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПОВТОРЕНИЯ
В ПОЭЗИИ ХАЛИМЫ АХМЕДОВОЙ.
LINGUOPHETIC FEATURES OF REPETITION IN
HALIMA AHMEDOVA'S POETRY

Xayitboyeva Diydora Odilbekovna

Urganch innovatsion universiteti magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada Halima Ahmedova she'riyatidagi sintaktik birliklarning lingvopoetik xususiyatlari, xususan, takrorlarning badiiy-estetik vazifalari tahlil qilinadi. Shoir she'rlarida anafora, epifora, leksik va sintaktik takrorlarning qo'llanishi poetik matnning ritmik tuzilishini shakllantirishi, emotsional-ekspressiv ta'sirni kuchaytirishi hamda muallif individualligini namoyon etishi ilmiy asosda yoritiladi. Tadqiqot davomida lingvopoetik tahlil, tavsifiy va kontekstual metodlardan foydalanildi. Tahlillar natijasida Halima Ahmedova she'riyatida takror vositalari poetik mazmuni chuqurlashtiruvchi muhim lingvistik birlik sifatida namoyon bo'lishi aniqlandi.

Kalit so'zlar: lingvopoetika, poetik matn, sintaktik birlik, anafora, epifora, takror, poetik uslub, badiiy-estetik vosita.

Abstract: This article analyzes the linguopoetic features of syntactic units in Halima Ahmedova's poetry, particularly the artistic and aesthetic functions of repetitions. The study examines the use of anaphora, epiphora, lexical and syntactic repetitions in the poet's works and explains their role in shaping rhythmic structure of poetic texts, intensifying emotional-expressive impact, and revealing the author's individual style. Linguopoetic, descriptive and contextual analysis methods were used during the research. The findings demonstrate that repetition devices in Halima Ahmedova's poetry function as important linguistic elements that deepen poetic meaning and enhance artistic expressiveness.

Keywords: linguopoetics, poetic text, syntactic unit, anaphora, epiphora, repetition, poetic style, artistic-aesthetic device.

Kirish. Bugungi zamonaviy tilshunoslikda badiiy matnni lingvopoetik jihatdan o'rganish dolzarb ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Lingvopoetika til birliklarining estetik imkoniyatlarini, ularning poetik matndagi funksional vazifalarini hamda muallif individualligini ochib berishga xizmat qiladi.

Ayniqsa, she'riy matnda sintaktik birliklarning badiiy ta'sirchanlikni yuzaga chiqarishdagi o'rni alohida ahamiyat kasb etadi.

Halima Ahmedova she'riyati zamonaviy o'zbek adabiyotida o'zining obrazli tafakkuri, poetik musiqiyligi va chuqur emotsional mazmuni bilan ajralib turadi. Shoira she'rlarida sintaktik birliklar, xususan, takror vositalari poetik mazmuni kuchaytiruvchi muhim lingvopoetik omil sifatida namoyon bo'ladi. Takrorlarning qo'llanishi matnning ritmik tuzilishini shakllantiribgina qolmay, balki o'quvchiga estetik-emotsional ta'sir ko'rsatishda ham muhim vazifa bajaradi.

Asosiy qism. Lingvopoetik tadqiqotlarda sintaktik birliklar poetik nutqning eng faol qatlamlaridan biri sifatida baholanadi. She'riy matnda qo'llangan sintaktik qurilmalar muallifning individual uslubini namoyon etadi hamda poetik mazmuni chuqurroq anglash imkonini beradi. Halima Ahmedova she'riyatida takrorlarning turli shakllari keng qo'llanib, ular badiiy-estetik ta'sirchanlikni kuchaytirishga xizmat qiladi.

Anafora she'riy matnda misra yoki gap boshidagi birliklarning takrorlanishi orqali yuzaga keladi. Shoira ijodida anaforik birliklar poetik ritmni hosil qilish bilan birga, muayyan fikrning semantik markazini ajratib ko'rsatadi. Natijada she'rning emotsional-ekspressiv ta'siri yanada ortadi. Ayniqsa, ayrim so'z va iboralarning takror qo'llanishi o'quvchi diqqatini muhim poetik nuqtaga jamlaydi.

Epifora esa misra yoki gap oxiridagi birliklarning takrorlanishi bilan xarakterlanadi. Halima Ahmedova she'riyatida epiforik vositalar poetik ohangdorlikni ta'minlab, matnning ichki musiqiyligini kuchaytiradi. Bu holat she'rning ritmik – kompozitsion yaxlitligini shakllantrishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shoira ijodida leksik takrorlar ham faol qo'llanadi. Muayyan leksemalarning muntazam takrorlanishi poetik mazmuni kuchaytirib, matndagi emotsional holatni yanada chuqurlashtiradi. Takror vositasida shoira ruhiy kechinmalari, ichki iztiroblari hamda poetik tasavvurlari yorqin ifodalanadi.

Sintaktik takrorlar esa she'riy matnning kompozitsion tuzilishini mustahkamlaydi. Bunday birliklar she'rning ritmik uyg'unligini ta'minlash bilan birga, poetik tafakkurning izchilligini ham namoyon etadi. Halima Ahmedova she'riyatida sintaktik parallelizmlar va takroriy qurilmalar poetik matnning estetik qiymatini oshiruvchi muhim vosita sifatida xizmat qiladi.

Takrorlarning lingvopoetik xususiyatlarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ukar nafaqat grammatik yoki stilistik hodisa, balki poetik mazmuni yuzaga chiqaruvchi muhim badiiy vosita hisoblanadi. Shoira she'rlarida takrorlarning qo'llanishi orqali ritmik musiqiylilik, semantik yaxlitlik va emotsional ta'sirchanlik uyg'un holda namoyon bo'ladi.

Bo'lsa agar bir kun armonim oxir,
Dilimni aytmasa zabonim oxir,
Ketsa tashlab joni mehmonim oxir

- Sarvigul bag‘riga ko‘mingiz meni.

Mazkur she‘riy parchada takror vositasi Halima Ahmedova poetikasiga xos lingvopoetik mexanizmlar asosida shakllangan bo‘lib, ayniqsa “oxir” leksemasining takroriy qo‘llanishi matnning semantik va ritmik tuzilishida markaziy o‘rin egallaydi. Har bir misra yakunida kelgan “oxir” so‘zi epifora shaklini hosil qilib, she‘rning kompozitsion yaxlitligini ta‘minlaydi. Bu ntakror orqali lirik nutqning ohangdorligi kuchayadi, shu bilan birga, fikrning yakuniy nuqtaga yo‘naltirganligi ta‘kidlanadi: “Oxir” leksemasi grammatik jihatdan ravish sifatida kelib, vaqtning tugallanishini, yakuniy holatni bildiradi va misralar mazmunini umumiy bir semantik maydonga birlashtiradi.

Lingvopoetik nuqtai nazardan qaralganda, “oxir” so‘zining takrorlanishi semantik o‘zgarishlarni yuzaga keltiradi. Birinchi misrada (“armonim oxir”) u orzu va armonlarining tugashini bildirsa, ikkinchi misrada (“zabonim oxir”) nutq va ifoda imkoniyatining nihoyasiga yetishini anglatadi. Uchinchi misrada esa (“mehmonim oxir”) insonning hayotdan ketishi, ya‘ni jonning tanadan ajralishi ramziy tarzda ifodalanadi. Demak, takror vositasida vaqt va mavjudlik kategoriyalari bosqichma-bosqich chuqurlashib boradi: ruhiy (armon), nutqiy (zabon) va ontologik (jon) darajalar ketma-ketlikda beriladi. Bu esa epiforaning nafaqat ritmik, balki falsafiy umumlashtiruvchi funksiyasini ham yuzaga chiqaradi.

She‘rning yakuniy misrasi – “Sarvigul bag‘riga ko‘mingiz meni” – yuqoridagi takrorlar bilan tayyorlangan semantik fon asosida kuchli dramatik yakun sifatida namoyon bo‘ladi. Bu yerda takror orqali hosil qilingan “oxir” konsepti o‘zining mantiqiy cho‘qqisiga yetadi va lirik qahramonning so‘nggi istagi sifatida ifodalanadi. Natijada, ijodkor she‘riyatiga xos takror vositasi bu parchada ham muhim kompozitsion birlik, semantik chuqurlik va emotsional intensivlikni ta‘minlovchi muhim lingvopoetik omil sifatida namoyon bo‘ladi.

Hali men hech kimni sevmabman,

Hali sog‘inmabman hech kimni...

Misralarida takror shoir she‘riyatiga xos lingvopoetik vosita sifatida sintaktik va semantik darajada namoyon bo‘ladi. Xususan, har ikki misra boshida kelgan “hali” leksemasi anafora shaklini yuzaga keltirib, matnning kompozitsion va ritmik yaxlitligini ta‘minlaydi. Ushbu takror sintaktik parallelizm bilan birga qo‘llanib, lirik nutqni tartiblaydi va fikrning izchil rivojlanishini ta‘minlaydi. Natijada, takror vositasi orqali ifoda qat‘iyligi kuchayib, lirik subyektning o‘z holatini ongli ravishda tasdiqlashi yuzaga chiqadi.

Lingvopoetik jihatdan qaralganda, “hali” leksemasining takroriy qo‘llanishi lirik qahramonning ichki ruhiy holatini – tarjibasizlik, beg‘uborlik yoki hali boshlanmagan tuyg‘ular holatini ifodalashga xizmat qiladi. Takror orqali bu holat kuchaytiriladi va umumlashtiriladi. Shu bilan birga, “hech kimni” birliklarining takrori ham semantik

to‘liq inkorni ta‘minlab, mazmuni yanada keskinlashtiradi. Natijada, anafora shaklidagi takror bu misralarda nafaqat grammatik – parallel muhim lingvopoetik mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi.

Ertaga o‘zimni qaytarib berar,
Umrimga sig‘magan bu yorug‘ anduh.
Ertaga baxtiyor qilmoq qasdida,
Meni izlab kelar bir munavvar ruh.

Mazkur misralarda Halima Ahmedova poetikasiga xos takror vositasi sintaktik va semantik darajada uyg‘unlashgan holda namoyon bo‘ladi. Xususan, birinchi va uchinchi misralar boshida kelgan “ertaga” leksemasi anafora shaklini hosil qilib, she‘rning kompozitsion tuzilishini tartibga soladi. Ushbu anafora misralar o‘rtasida semantik bog‘lanish yaratib, matnni yagona g‘oyaviy markaz-kelajak konsepti atrofida birlashtiradi. Natijada, she‘rda vaqtning hozirgi holatdan kelajak sari yo‘nalgan holati yuzaga chiqadi va lirik qahramon ruhiy holatining ichki evolyutsiyasi ifodalanadi.

Lingvopoetik jihatdan qaralganda, “ertaga” leksemasining takroriy qo‘llanishi semantik yuksalishni yuzaga keltiradi. Birinchi misrada (“o‘zimni qaytarib berar”) u ichki tiklanish, o‘zlikni qayta topish umidini bildirsa, uchinchi misrada (“baxtiyor qilmoq qasdida”) bu umid faol harakat va maqsadga aylanish darajasiga ko‘tariladi. Demak, anafora orqali vaqt kategoriyasi oddiy xronologik ko‘rsatkichdan chiqib, ruhiy va falsafiy mazmun kasb etadi. Shu bilan birga, “yorug‘ anduh” kabi ziddiyatli birikmalar bilan birgalikda bu takror she‘rda paradoksal semantik qatlam hosil qiladi: qayg‘u ham yorug‘lik manbai sifatida talqin qilinadi.

“Ertaga” ravish so‘z turkumi bo‘lib, kelasi zamon ma‘nosini bildiradi va fe‘llar bilan birikib harakatning vaqtini aniqlashtiradi. Bu yerda u faqat vaqt ko‘rsatkichi bo‘lib qolmay, balki modal-semantik yuklama ham kasb etadi, ya‘ni ehtimollik, umid va istiqbol ma‘nolarini ifodalaydi. Natijada anafora she‘rning badiiy-estetik qiymatini oshirib, unda ritmik uyg‘unlik, semantik chuqurlik va emotsional intensivlikni ta‘minlovchi muhim lingvopoetik vosita sifatida keltiriladi.

Halima Ahmedova she‘riyatida takrorlar oddiy stilistik bezak darajasidan chiqib, murakkab lingvopoetik tizimning markaziy komponentiga aylanadi. Xususan, anafora, epifora, leksik, fonetik va morfologik takrorlar sintaktik parallelizm, inversiya va metaforik birliklar bilan uzviy uyg‘unlashgan holda matnning ichki ritmini, ohangdorligini hamda semantik yaxlitligini ta‘minlaydi. Takror vositasida lirik nutqning kompozitsion tuzilishi tartibga solinib, asosiy g‘oya konseptual markazlar (masalan, “hayot”, “sog‘inch”, “oxir”, “hali”, “ertaga”) izchil ravishda urg‘ulanadi. Natijada, bu birliklar nominativ ma‘nodan chiqib, kengaygan semantik diapazonga ega bo‘lgan badiiy obrazlarga aylanadi.

Xulosa qilib aytganda, Halima Ahmedova she‘riyatida sintaktik birliklar, ayniqsa, takror vositalari lingvopoetik tizimning muhim komponentlaridan biri sifatida

namoyon bo‘ladi. Anafora, epifora, leksik va sintaktik takrorlar poetik matnning ritmik tuzilishini shakllantirib, uning emotsional-ekspressiv ta‘sirini kuchaytiradi. Shu bilan birga, mazkur birliklar shoira individual uslubining shakllanishida ham muhim rol o‘ynaydi.

Tadqiqot natijalari she‘riy matnni lingvopoetik jihatdan o‘rganishda sintaktik birliklarning alohida ilmiy ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatadi. Halima Ahmedova she‘riyati esa zamonaviy o‘zbek she‘riyatining lingvopoetik imkoniyatlarini ochib beruvchi boy badiiy material sifatida e‘tirof etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Yakobson R. Poetics and Linguistics. -Moscow: Progress, 1987.
2. Vinogradov V.V. Stilistika nazariyasi. – Moskva: Nauka, 1971.
3. o‘ldoshev M. Badiiy matn va lingvopoetika, - Toshkent: Fan, 2008.
4. Yaqubbekova M. O‘zbek xalq qo‘shiqlarining lingvopoetik xususiyatlari. – Toshkent, 2012.
5. Erkinova N. Eshqobil Shukur she‘rlarining lingvopoetik tadqiqi. – Toshkent, 2024.